

244

FÖLDEÁK JÁNOS

KORTÁRS

PESTERZSÉBET

A RÉGI TÉRKÉPEKEN még Erzsébetfalva néven jelzik. Budapesttől délre, a csepeli Dunaág medencéjét szegélyező, szélhordta homokdombokon terül el. Félévszázad során kinyújtózkodott egészen Soroksárig, belekényszerült a Cséry-féle fővárosi személtélep előtt büdösödő Kakas-tóba; kelet felé még hozzásimult Kispeszthez, mintegy kifejezni a közös sorsban testvériséggé kovácsolódott szomszédságot.

Amikor 1924-ben rendezett tanácsú megyei várossá rangosították, hogy újabb zsiros állásokat osztogathassanak a méltóságos és kegyelmes urak lakájainak, Pesterzsébetre keresztelték, hogy évekkel később, talán forradalmi hagyományainak eltakarását szerették volna elérni, egy keresztényszocialista-párti kappanhangú esperes indítványára Pestszenterzsébetre „szentesítették”.

De hiába volt az Erzsébet királynénak hajdan hódolatot kifejező elnevezésű Erzsébetfalva, majd pestesített Pesterzsébet, és ráadásul szentesített Pestszenterzsébet, a köznyelv még ma is röviden „Erzsébet”-nek becézi. Könnyebb kimondani, mint azt, hogy pestszenterzsébeti (lélegzettel sem lehet győzni!) vagy akár húszkerületi...

A fölszabadulás negyedik évében, amikor már eljutottak a városközi ügyvezetés bombázástól megmaradt iratanyagának földolgozásáig, kiderült, hogy a hajdan „nagy lelkesedéssel” fogadott Pestszenterzsébet nevet nem is hagyták hivatalosan jóvá; nyomát sem találták a névváltoztatást megerősítő belügyminiszteri leiratnak.

Ám élnek még ezren és ezren, akiknek szívében inkább Leninváros marad, ahogy az első Tanácsköztársaság idején nevezték. Mert hiába zúdult rá a bölérbicskás és kutyakorbácsos urak és katonatisztek külföldről támogatott ellenforradalma, hiába igyekezett teljesen a sarkantyúja alá gyűrni a lovastengerész Horthy bitorló hatalma, hiába vámolta embertelen módszerekkel, kíméletlenül a feudális reakció, majd a fasizmus — a Leninváros-t nem tudták a szívekből kiirtani, nem, továbbra is élt és nőtt a szocialista forradalmi szellem.

Hiába telepedtek rá uralmi gögjükkel és munkás-gyűlöletükkel, parancsóra és megfontolt osztályérdekből, a Horthy-banda percemberkéi és vérszopói, a tervszerűtlenül és nyomorúságosan épült házacskák között, a sötét és rendezetlen utcákon a rendőrkapóknak oly sokszor elérhetetlenül, és az úri belügyminisztereket annyiszor nyugtalanítóan mégis mindig érezhetően áramlott, lüktetett a szocializmus vágya és gondolata, Lenin halhatatlan szellemének, felejtetetlen üzenetének és tanításainak örök sugárzása.

A fővárosnak ezen az akkor sivár periferiáján, ahová kalmárok, telekspekulánsok, pohos papok és ügyvédek, harácsoló vállalkozók és tányérsapkás politikai kalandorok szorították ki a két keze munkájából élni akaró proletárokat, még a megfizetett rendőri besúgók szaglászása közepette is, céltudatosan szervezkedtek a kommunisták; élt a párt; ébren tartották a munkásosztály

harcos öntudatát, a felszabadulás reményét, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tanulságait.

A Keresztes-Fischer-féle belügyminisztereket hűségesen kiszolgáló, óriási biliárdgolyóhoz hasonló fejű Peyer Károlynak okkal szikrázhatott a szeme a tehetetlenség dühétől, amikor a proletároknak földhalmozódott keserűség és feszítő elszántság, a Cséry-telepen szemétguberálás közben ráomlástól megfulladt munkatársuk temetése napján tüntetett, s egy otromba körforgalmi HÉV-szerelvényt lebillentett a sínról, és nekitámasztott a járdamenti fáknak.

És okkal tárgyalhattak a zöldpárnás ajtók mögött a személyükben változó, de munkás-gyűlöletükben mindig változatlan belügyminiszterek és rendőrfőkapitányok akkor is a peyergyulákkal és szeligimrékkel, amikor Pesterzsébet házfalain és kerítésein napról napra frissen éltek és figyelmeztettek, buzdítottak és bíráltak az illegális Kommunista Párt irányításával kialakult politikai ellenállás jelszavai a mindennapi kenyérért, a nemzeti függetlenség védelméért, a munkásság jogaiért, a fasizmus és háború ellen . . .

A szocialista Magyar Népköztársaság elsősorban a fővárost körülvevő, proletárok lakta peremvárosokban, községekben született meg. Történezeink adóssága még, hogy föltárják a volt peremvárosok igazi múltját, a szenvedéseken, nyomoron, elnyomáson is diadalmaskodó forradalmi öntudat új országot és új társadalmi rendet megalapozó nagyszerű küzdelmeit.

Újpest, Kispest és Csepel mögött semmiben sem marad el Pesterzsébet; a magyar munkásosztály erejének, harci elszántságának örök példáival gazdag a múltja . . .

PESTERZSÉBET A LEGFIATALABB perem-városrész. Jó félévszázadig volt csak a burzsoázia fojtogató markában. Igaz, hogy félévszázad alatt is meg-szenvedte mindazt, ami a testvér-városoknak háromszor annyi idő alatt jutott.

A tekintetes vármegye évekig tartó huzavona után járult csak hozzá önállóságához. „Másfajta nép, másfajta raj” lakta rögtön — nem volt rokonszenves a dzsentrik vármegyéje előtt. 1898-ig még az önállóságot is megtagadták tőle, pedig már több mint nyolcezer lakosa volt. De hasztalan akadékoskodott a hivatalok packázása, a főváros peremén itt is megtalálták egymást a dolgozók ezrei. Nőtt a létszámuk.

Ha lehet így mondani, Pesterzsébetnek nem volt „gyermekkora”. Mire a vármegye és a belügyminiszter megbarátkozott a rohamosan növekvő új település önállósításával, már annyi lakosa volt, hogy kénytelenek voltak nagyközséggé minősíteni, sőt rá két évre, 1900-ban a lakossága majdnem elérte a tizenhat-ezer főt.

Félévszázad nem nagy idő. De jelentős akkor, ha a magyar munkásosztály kialakulásának hőskoráról van szó. S a történelmi mértékben oly rövid félévszázad alatt a nagyobb részét futóhomokon, kisebb részét mocsaras, zombékos területen csaknem százezer lelket számláló város keletkezett. A pesti és pest-környéki gyárakba kenyér után hajszolódo falusi nincstelenek és a fővárosból mindinkább kiszoruló gyári munkások, napszámosok, valamint a krajcáros fixfizetésű egyenruhás közalkalmazottak csak itt vethették meg lábukat.

Igen, a főváros szinte féktelenül növekvő iparosodása mágnesként vonzotta a falusi nyomorúságból menekülőket is. Nemcsak a drága fővárosi labkérek elől húzódtak ide, de a talpalatnyi saját kert reménye is hajtotta őket, a paraszti életformájuk tapasztalataiból sarjadt bizakodás, a néhány ágyás kerti vetemény-és jószágért sokszor keserves csalódással végződő illúziója.

A majdnem hasznavehetetlen homokot, és a keletebbre elterülő posványos, mocsaras részt tenyérnyi telkekre szabdosta a spekuláló tőkés mohóság, és irtózatos terhekkal akasztotta a kismembek nyakába. Gombamódra nőttek a házacskák; tavasztól késő őszig vályogvetés volt a lakosság zömének egyetlen szórakozása. Sokszor öt-hat év is eltelt, amíg toldozással-foldozással összeállt egy-egy szoba-konyhás házikó. A soroksári svábok lennének igazán megmondhatóí, mennyi pelyvát és szalmát adtak el az erzsébetieknek házépítés céljaira.

A Kakas-tó sásos, szüppedékes környékét a „keresztény Magyarország” annyi mindent elfedező „eszményét” képviselő ügyvéd úr, virilista mivoltának tekintélyével, föltöltette városi szeméttel, és ezt a szeméatalatti ingoványt ház-helyekként, „kedvezményes fizetési feltételek mellett”, a saját maga alapította bankján keresztül, busás haszonnal értékesítette. Az akkori műszaki osztály készséggel támogatta ezt a városnövesztést, az új adóalanyok száma növelésének ezt a kockázatmentes módját. És még hálás is volt, hogy a belső városrészben már összeszedésre kötelezett szemetet gond nélkül, költségmentesen elhelyezhette, miközben nem szégyellte hangoztatni, hogy megszüntetnek egy mocsarat. Hogy a töltésre hordott szemét erjedéséből keletkezett szagok és gázok nyáron miképp fertőzték és tették majdnem kibírhatalanná a közelben lakók életét, erről küldöttségek jegyzőkönyvei, újságcikkek és a lakosság tudna legmeggyőzőbben tanúskodni.

Persze, a városi urak viszonzásul segítettek e „nagy szabású vállalkozás”-nak, és jóváhagyták az „új városrész” parcellázását, utcáinak hevenyészett tervrajzát, és persze hogy nem kötelezték az úrnapi és búzaszentelési körmenetekben közvetlenül az esperes plébános úr után ajátatoskodó bankár-ügyvéd urat e parcelláknak vízvezetékekkel és csatornázással való ellátására . . .

A hatalmas mennyiségben lerakott szemét nem szívta föl, csak elszigetelte ideig-óraig, és széjjelnyomta a Kakas-tó vizét; széjjelnyomta a környékbeli alacsonyfekvésű, nagyobbbrézt vályogból készült házak alá, és egy-egy csapadékosabb őszi és tavaszi idején, a csatornázás hiányában nemcsak feneketlen sártengerré váltak az utcák, hanem az alulról fölszivárgó talajvíztől és külső nedvességtől elpuhult vályogfalak még a gyatra és primitív tetők súlyát sem bírták el. Össze-összecsucsklottak; nagyon sokszor úgy, hogy nem sikerült idejében a szegényes bútorkát sem kimenteni.

Joggal nevezte el a keserűségében is találékony néphumor ezt a városrészt „dühöngő”-nek. Az akkori napilapok hírei, elsősorban a FRISS ÚJSÁG korabeli riportjai bőséges adalékokat rejtegetnek a boldog utókor számára a „dühöngő” városrész megdöbbentő tragédiáiról.

A fölszabadulás után óriási erőfeszítésekkel láttak hozzá ennek a városrésznek rendezéséhez is. A vízvezeték- és csatornahálózat kiterjesztése, de legfőképp az utcák kohósalakkal való ideiglenes borítása, a járdák kövel szegélyezése, a tervszerű fásítás és közvilágítás nemcsak a házak alatt áskálódó egykori posványt semlegesítette, hanem kulturálttá, egészségesebbé változtatta ezt a városrészt külsőleg is.

A hírhedt „dühöngő” ma már éppoly tipikusan kertváros jellegű, mint ami jellemzője egész Pesterzsébetnek. Az egykori nyomorúságból tákolódott házacskák egyre nagyobbodnak, szépülnek; bizonyítva, hogy tulajdonosaik életszínvonalában mily nagy az emelkedés. Az új iskolát, a Bácska téri új társas-lakóházakat, az autóbusz-végállomást, a gyermek tbc.-kórházat, majd délre, az erdővé nőtt fásítást is látó járókelők csak az idősebbek emlékezéseiből hal-
lanak már a régi „dühöngő”-ről.

A Kakas-tónak csak tenyérnyi maradéka zöldel még beépítetlenül; a lecsapolt poshadó víz helyett dús kaszáló jelzi a munkásosztály nyomorúságot megváltoztató erejét és igényét.

NEM TÚLZÁS azt mondani, hogy Pesterzsébeten is irtózatos örökség maradt ránk a bankárok, gyárosok és földbirtokosok Magyarországból. A körülbelül 11 ezer házingatlanban közel 90 ezren laknak. A több mint 7 ezer háztulajdonos csupa kisember, akiknek a lakásviszonyai szinte semmiben sem különböznek a „lakók”-étól.

Mi sem jelzi jobban a fölszabadulás előtti lakásállapotokat, mint az a statisztikai adat, hogy a lakosságnak 78%-a még ma is szoba-konyhás vagy ennél is kisebb lakásban lakik; 18,5%-a kétszobás, és csak kb. 3,5%-a kétszobásnál is nagyobb lakásban. Egy-egy lakásra átlag 3,5 személy esik. Fokozza ennek az „örökség”-nek megdöbbentő voltát, hogy a lakosságnak mindössze 9%-a lakik fürdőszobás lakásban.

Elszomorító számok ezek még akkor is, ha a múlt felelős kizárólag értük, pedig már bennük van a legutóbbi lakásépítéseknek eredménye. A több mint ezerötyszáz új lakás komfortja és megoszlása igen nagy mértékben javította a százalékarányokat. Nem nehéz visszakövetkeztetni, milyen lehetett a fölszabadulás előtti lakásviszonyok átlaga, és milyen a lakásmegoszlások százalékaránya?

Pesterzsébet rohamos növekedése, fejlődésének és kialakulásának teljes tervszerűtlensége az utcák külső képére is rányomta bélyegét. Hirtelen szétterülését valóban nehezen lehetett volna a közművek kiépítésével követni, még ha akarták volna is.

Az 1920-ban 40 ezer főnyi lakosság 1940-ig, húsz év alatt, majdnem megduplázódott, több mint 76 ezerre növekedett. Különösen 1920 és 1930 között volt félelmetes arányú a lakosság növekedése; több mint 27 ezer fővel szaporította Horthyék szociálpolitikája.

A vidékről föltuduló földnélküli napszámosok, az utódállamokból Budapestre „emigráló” kipolgarók és közhivatalnokok által a fővárosból kiszorított proletárok adják a szaporulat társadalmi keresztmetszetét. A szédületes növekedés közben mellékesnek ítélték a város szociális viszonyainak és műszaki fejlesztésének problémáit.

Pesterzsébet is láncszem volt a fővárost körülölelő „vörös” övezetben. Fontosabb volt politikai fékentartása, mint emberekhez méltó szociális viszonyok kialakítása. A kormányzat értette a módját, hogy mivel és hogyan nyomassa és bénítsa a proletár Pesterzsébeten sűrűsödő politikai erőt, és módszerei közé a kegyetlen szociálpolitika gyakorlatát is beiktatta a választókerületi és választójogi, és közigazgatási, rendészeti manőverei mellett.

A VÁROS TELJESEN a tőkés érdekeltségek és a helyi burzsoázia szabad prédája lett. Ki sem ellenőrizte vagy szabályozta üzelmeiket. A pillanatnyi, hatalom-adta anyagi lehetőségeket használták ki, és még annyira sem érdekesítették az adózó tíz- és tízezreket, hogy a maguk anyagi érdekhálózatának kiépítése közben perspektivikusan terveztek volna.

Az utcák szinte önmaguktól képződtek. A műszaki meghatározás és szabályozás legtöbbször utólagosan szankcionálta a város térbeli kialakulását a periférián. Csak akkor kaptak észhez, amikor a Közúti Villamos Társaság és a Fővárosi Villamos Részvénytársaság egy-egy körforgalmi villamos-vonalat ágyazott

bele a homokos, és másutt ingoványos, szűk utcákba, dombokon és gödrökön keresztül, nem változtatva a hepehupás terepen.

A beépült területeken csak igen nagy kisajátítási költségek mellett lehetett volna még minimális városrendezési korrekciót is végrehajtani. A gyors növekedéstől folyton költségvetési problémákkal küszködő vezetési erejéből és idejéből erre nem tellett. A virilisták viszont nem tűndököltek akkor sem áldozatkészségükkel; akkor sem a távlatibb holnapoknak éltek...

A villamos-társaságoknak sem volt fontos a jövő; ott és úgy építették a villamos hálózatot, ahol befektetett pénzüik visszatérülését kamatosan látták biztosítva. És jól számítottak. A villamos-vonalak kivezetése még külön sarkantyúzást jelentett a lakosság növekedéséhez, új és új utcák keletkezéséhez.

Nyáron porban, ősztől tavaszig lucokban, sárban úsztak a bordó színű „közúti” és a sárga színű „városi” villamosok, és ez a helyzet a két villamos-társaság fővárosi tulajdonba kerülése után sem változott, legfeljebb itt-ott hordtak le néhány dombot és töltöttek be néhány mélyedést, hogy a „rendezett tanácsú megyei város” külső rendezését is dokumentálják.

Hányszor előfordult télidőben, hogy a csúszós síneken nem tudott fölkapaszkodni a zsúfolt villamos és az utasoknak kellett megtolni, hogy menni tudjon. Inaskoromnak nem egy keserves emléke fűződik az ilyen villamosutazásokhoz, mert legtöbbször elkéstem.

Mit törődtek azzal az urak, hogy Erzsébetfalva, illetve Pesterzsébet népe hogyan villamosozik?

A villamos-vasúti hálózat ésszerűtlen megoldása csak akkor vált igazán szembeűnővé, amikor Pesterzsébet fölnövekedett az ország első tíz legnépesebb városa közé; néhány emberben megmozdult a városrendezési lelkiismeret.

Mert kinek jutott eszébe kiszámítani csak egyszer is, mennyi időt rabol el a munkásoktól a primitív körforgalom, ami az utasokat a félváros megkerülésére kényszeríti?

Kinek fájt, hogy a munkás naponta fél és háromnegyed óra ráadást áldoz még az idejéből az ilyen kerülők miatt? Hogy a távolság megtételének félórás normálideje helyett háromnegyed órát, egy órát zötykölődött, fázott vagy hőség-től, portól fuldokolt a körbekerülő villamoson?

Ez a villamosvasúti hálózat — 16 km volt a hossza — lényegében alig változhatott a fölzsabadulás óta. A munkásosztály hatalma azért igen jelentős mértékben javított a közlekedésen. Kettős sínre helyezték a Nagykovácsi úti villamost, s ezzel megszüntették a kitérős, idegörlő utazást. A Pesttől elválasztó Határ úton új villamos-vonalat építettek, mely Kőbányát köti össze Pesterzsébettel, és lehetővé teszi a kispesti, kőbányai gyárak gyorsabb elérését, és a kőbányaiaknak is (egyszeri átszállással) Csepelre utazását. Közvetlen villamosjárat létesült Pesterzsébet és Csepel között is.

A régebbi két, majd három villamosjárat helyett ma hat villamosjárat igyekszik a közlekedést még jobban megkönnyíteni. Persze, a korszerű közlekedés-fejlesztés csak részben veheti számításba a villamost; Pesterzsébeten már részben sem. A tagolódottsága, gyárainak fekvése, lakóinak munkahelyei, illetve az utasforgalom áramlása már más megoldást tesz indokolttá.

Fölmerült egy, a csepeli gyorsvasúthoz hasonló járat terve, de a Dózsa György úti, majd a Soroksári úti üzemek, gyárak a belvárosi-dunaparti gyorsjáratú villamosnak (a 2-esnek) testvérpárját tartják jobbnak.

A KÖZLEKEDÉS LEGKORSZERŰBB megoldását azonban az autóbussz jelentí. Az úri Budapest nem tartotta szükségesnek, hogy Pesterzsébet autóbusszal közelebb kapcsolódjék hozzá. Az akkori viteldíjat csak kevés proletár tudta volna megfizetni. Így nem volt az uraknak „üzlet”. S ha már rá kell fizetni autóbussz-járatra, miért a pesterzsébeti proletárok miatt fizessenek rá? Több támogatást kaptak a főváros képviselőtestületének úri és „keresztényszocialista” többségétől, ha a hegyvidéki villa-negyedekbe járatnak ráfizetés-sel autóbusszokat.

Egy magánvállalkozás tett ugyan kísérletet Kispest—Kőbányát Pesterzsébeten át Csepellel összekötő autóbussz-járatra, de ez a kísérlet csakhamar bezápujt . . . A fölszabadulás tizenöt éve alatt mint a közlekedés korszerű eszköze, Pesterzsébeten az autóbussz vált inkább honossá. Nemcsak a főváros bel-seje felé javította és gyorsította meg a közlekedést, hanem a szomszédos kerü-letek között is rendszeressé tette.

Ma már nem kell a Kispesten vagy Kőbányán dolgozó munkásnak Pestre-kerülővel utaznia, hanem harmadrész, negyedrészt idő alatt érheti el utazása célját. Hét autóbussz-járat hirdeti Pesterzsébeten is a szocialista gondoskodás erejét és győzelmét. S ahol évekkkel ezelőtt még félórát, három negyedórát kény-szerült gyalogni a munkás, hogy csak a legközelebbi villamosjáratot is elérje, onnan ma percek alatt autóbussz röpi be a kerület közepébe, és teszi gyorsabbá a főváros más kerületeinek elérését.

A PESTERZSÉBETI VASÚTI ÁLLOMÁS is meggyőző bizonyítéka a kapitalista gondolkodásnak, és a peremváros lebecsülésének. A szabadkai vonal a terep „gyűrdése” következtében hét méterrel mélyebben húzódik Pest-ersébet nyugati szélén, mint a város környező felszíne.

Valóban, nem lett volna értelme, hogy a hétméternyi mély süllyesztésben kitérő vágányos állomást építsenek, amikor az erre a célra esetleg elegendő tere-phen már megkezdték az agyagbányászt, téglagyártáshoz.

Olcso volt akkor a munkaerő és még olcsóbb a másra alig használható gödör, fusson ott a vonat! (És ott fut ma is!) Pesterzsébetnek minek forgalmi állomás, minek teherpályaudvar? A pesterzsébeti gyárak tulajdonosai úgyis a munkásokon hozták be a nagyobb távú és idejű szállítási költségeket.

A magyar állami vasútnak aligha lesz több köze már Pesterzsébethez, mint továbbra is igyekszik karban tartani a lényegileg jegyváltásra és utasvárakozásra némileg megnagyobbított, mutatósabb bakterházat. A betontámfalú mélység tövében lapuló épületecskéhez lovagvárhoz illő lejáróhid vezet, fedett lépcsővel, ami még regényesnek is mondható némi távolságból, különösen nyáron, amikor a mellette levő téglagyári tó vidám békái esti hangversenyt csapnak mind a várakozó utasoknak, mind az arra andalgó szerelmes pároknak.

De ennek a tájnak kietlen nomádságát megtörte a szocialista tervezés, mert a téglagyártól északra emeletes, társas-lakóházak épültek, valóságos új városrész — a házak közötti térségeket pompásan parkírozták: fák, bokrok és virágágyak és harsogón zöld fű, gondozott sétautakkal tagolva —, hogy aki arra jár, álmélkodva látja ezt a csodának is szép gyönyörű valóságot, de láthatja közvetlenül mellette a hitvány magyar kapitalizmus nyomát is, a már szánalmas téglagyárat, szárító fészereket, az agyag helyén tátongó, vízzel teli mélyedést, a téglagyári tavat, amint hétről-hétre szűkül, mert teljes erővel töltik, hogy majd hatalmas park legyen a helyén, mindjárt a város szélén, és még vadregé-nyesebbé varázsolja a vasúti megállóhelyet.

Van még egy vasútvonala Pesterzsébetnek; az első világháború alatt építették: a ferencvárosi tolatópályaudvart köti össze a soroksári állomással. Kispeszt és Pesterzsébet között nyúlik ki, majd nyugatnak kanyarodva, beleölel Pesterzsébet déli részébe. Gyakorlatilag csak az Alfölddel való átmenő vasúti teherforgalmat könnyíti meg. Messze van a gyáraktól és még messzebb a kerület központját jelentő üzleti negyedtől. Pesterzsébet csak annyiban látja hasznát, hogy hatalmas tüzelőanyag-telepet létesítettek mellette.

A vasútépítésnek ez a figyelmetlensége okozta, hogy Pesterzsébet gyáripari fejlődése nemcsak a lehetőségeknek maradt alatta, de messze elmaradt Kispeszt, de legjobban Újpest és Csepel mögött. De volt még egy gátja a gyárak és üzemek nagyobb mérvű szaporodásának: Pesterzsébet benőtte a területét.

S ha szokatlanul hangzik, se titkoljuk el, hogy temetőkert céljaira a szomszédos Soroksártól kellett területet bérelni. A bombázások során ez a temető is „túlteljesítette” tervét. Néhány hónap alatt több örök vendéget fogadott homokjába, mint amennyit évekre terveztek. Csak Pesterzsébetnek és Soroksárnak, mint XX. kerületnek, a fővároshoz csatolásával szűnt meg az a mosolyra készítő állapot, hogy egy közel 90 ezer lelket számláló város „idegen földbe” temetkezik.

AKADTAK A MÚLTBAN is lelkes lokálpatrióták, akik nem vették egyszerűen tudomásul, hogy Pesterzsébet csak lakóhely a főváros szomszédságában. Ma is számtalan elnevezés kering róla. Mondják „ágyrajáró város”-nak, de „Budapest hálószobája” és „proletár nagyszállóda” is.

Sok igazság van az ilyen élcelődő elnevezésekben, mert burkoltan kifejezi Pesterzsébet főlzabadulás előtti mostohaságát. Az országos politika intézői is a főváros tömegszállításának és a környező gyárak munkaerő-bázisának tekintették.

Mindeme meghatározások mögött azért ott szerénykedik a történelmi múlt is, amit évszázadok írásos hagyatékából és a földje mélyéből véletlenül előkerülő leletekből bizonyít a történész és régész. Ma már aligha vitatható, hogy a Pesterzsébet őst jelentő Erzsébetfalva, a még ősebbjét jelző Gubacs-pusztá nem alkalmi és ötletszerű település volt. Földrajzi helyzete, terepének sajátossága, a Dunához és Pesthez való közelsége, a Balkán felé kigyózó nemzetközi úttal való szoros érintkezése indokolják — és indokolták évszázadokkal előtte is! — létét és gyarapodását.

Ha valamikor mosolyogtak azon a fantasztán, aki Pesterzsébet őst a honalapító Árpád apánk Csepelje előszobájának tartotta, ma már nem mosolyognánk rajta. Nem egy proletár város keletkezése igazi okának, a szociális nyomorúság, a szegény nép számkivetettsége elkendőzési szándékának vélnék . . .

Megint csak a főlzabadulás utáni új és szabad, a minden ember érdekében történő kezdeményezést fölkaroló új életünk tette lehetővé, hogy a peremvárosok közül Pesterzsébeten létesült az első helytörténeti múzeum. Lelkes, áldozatkész emberek szívós munkájából; a helyi vezetők megértő, sokszor csak erkölcsi támogatásával. Mindegy, de van!

Es megható kicsisége ellenére, a régészek között európai izgalmat okozó leleteivel olyan történelmi múlt kontúrjait szövögeti Pesterzsébet mögé, ami lefegyverzi még a leggúnyolódóbb kételkedőt is.

A háromezeröttszáz éves halotti urna, az egykori Kakas-tónál talált rézkori temető csak alátámasztja: nem, nem a véletlen műve, ahogy Pesterzsébet keletkezett; az emberekben élő ösztönös életvágy és praktikum nemcsak évtizedekkel,

évszázadokkal, hanem évezredekkel előtte is fölismerete az egykori homokdombok és mellettük a sásos tocsogók letelepedésre alkalmas voltát.

A történelmi múlt bizonyító anyaga még hézagos. Két évezredet hagy fehér foltként, hogy 1067-ből már pergamen bizonyítsa Pesterzsébet legősibb települési elődjét, Gubacsot, ahonnan egy kődobásnyira dudorodik az a Tatárdomb, amelyről 1106-ban írnak először, és amit a tatárjárás, majd Zsigmond király újjáépítése után a török dúlás vert szét.

Mindezek után már természetes múltnak hat, hogy Pesterzsébet déli végein Dózsa György csapatai verekedtek a kismemesi hadakkal, hogy Kossuth Lajos mozgósítási fölhívására ez a vidék is elküldötte fiait, védeni a magyar haza függetlenségét és szabadságát.

S ki nem látja meg a logikus folytatást Leninvárosban, majd a fölszabadulásig folyó forradalmi ellenállásban? . . .

NEM KELL OKOSKODNI a történelmi régmúltot, nem kell szépíteni a történelmi közelmúltat. A tények beszélnek! Pesterzsébet lakóinak nagy részét a szociális és jogi helyzet adta kényszerűség acélozta osztályerővé, és a szocialista jövődő egyik szerény, de biztos pillérévé.

Ez a változás nem máról holnapra következett be. A munkásság képviselői tevékenyen részt vettek ugyan a város életének irányításában, de számottevőbb eredmények nélkül . . .

A telekspekulánsok tanulékonyak voltak: amit az országban nagyban űztek, nagyobb méretekben és távlatokban, azt pontosan és ügyesen utánozták. És nem is hiába. A szociáldemokrata pártvezetők kicsinyes taktikázásainak köszönhető, hogy a proletárok városában a helyi burzsoázia szilárdabb alapot döngölt maga alá a napi politika kérdéseiből, mint a proletárok tízezrei.

Egy kétkerekű kordéval fuvarozgató vállalkozó néhány év alatt nemcsak a kordéi számát szaporította meg, hanem tekintélyes virilistává hízott. A tömjénre és keresztre esküdöző ügyvéd úr sem szégyellte saját bankjával keresztre feszíteni kisemberek százait, amikor szeméttel álcázott mocsarat parcellázott ki és adott el részletre házhelyeknek. A Soroksárról „betelepedett” szerény magatartású kocsmáros is módszeresen gyarapodott a leggazdagabbak közé, néhány volt háza és mozijai ma is őrzik ügyességét és a múlt „lehetőségeit”.

Sorolni lehetne még a proletárok hátán és verejtékéből meggazdagodott vállalkozókat, akik ha ke lett és az érdekeik úgy kívánták, a hatalmuk biztosításáért még a meggyőződésükön is csavartak egyet-egyet. Nem hagyhatta őket sem érintetlenül a város proletár tíezreinek föl-föllobbanó politikai izzása. Egyszerűen kihasználták, mert a szociáldemokrata községpolitika kitűnő társnak bizonyult.

A szociáldemokrata pártvezérkéek olykor csak pozíciót és rangot láttak a városi képviselőtestületi tagságban és nem felelősséggel járó kötelezettséget a munkásosztály érdekei iránt. Amennyiben helyes volt az adott helyzetben a haladó szellemű és politikai ügyeskedésű kispolgársággal való szövetkezés a reakciós harmadik ellen, épp annyira végzetes volt a munkásság érdekeinek formális képviselete.

A tartós együttműködés hangoztatása mellett elsikkadt a munkásosztály erejének óvása és gyarapítása. A peyergyulai kétkulacsosság átmenetileg még azokat is megtévesztette, akik Leninváros ideológiai örökséget őrizgették szívükben, mert peyerék saját erejüknek tüntették föl, hogy az ellenforradalmi kalandorok óvatossak voltak és nem irtottak rögtön tüzzel-vassal. Miért is tették

volna, amikor a Bethlen gróf miniszterelnökkel kötött paktum természetes értelmezésébe az is beletartozott, hogy peyerék éberebb kopói lesznek a kommunistáknak, mint a politikai rendőrség.

VOLTAK TEHÁT ÉVEK, amikor a baloldalinak nevezett pártok Pesterzsébeten nyeregben érezhették magukat. A szavazók tízezrei csak a két rossz: a baloldali blokk polgári értelmezése, vagy a reakciós jobboldali szövetkezés (keresztényszocialisták, kormánypártiak) közül csak a kevésbé rosszat választhatták, biztosítani, hogy ne a rakció jusson számszerűleg fölénybe. Szemreszép győzelem, sovány vigasz volt.

A baloldali pártok kihasználhatták volna összefogásuk községpolitikai erejét, de inkább külsőséges, tetszelgő politikai szerepet játszottak, mintsem politikájuk erősítésére alkottak volna. Az összefogás nem bizonyult megfelelőnek arra, hogy a város fejlődésének irányát és tempóját a proletárság jogos igényeihez, szociális helyzetének mérlegelésével szabja meg. Az összefogás eszmei tartalmát nem a dolgozó nép tényleges érdekeinek hűséges szolgálata határozta meg, hanem a pártérdekek napipolitikai propagandaszükséglete.

Ezért nem érvényesülhetett ezekben az években sem a lehetőségekhez mérten a munkásosztály ereje. Peyerék előbb fortyantak föl az elnyomásból, sínylődésből kirobbanó radikálisabb hangra, mint Hain Péter véreskezű legénysége. A liberáldemokrata és szociáldemokrata összefogás a saját pártpecsenyékéjét sütögette. Nem a városháza üléstermében, hanem a nyílt utcán, tüntetésekkel és illegális röpcédulákkal hallathatta csak szavát a tíz- és tízezrek nyomorúsága.

A városfejlesztés szociális és humanista lényege sikkadt el a liberáldemokratizmus jóvoltából. A lovaglókorbáccsal vagdalkozó, nemesi előnevű polgármester úr valóban lóhátról gondozta a várost.

A munkásság nyitott szemmel látta, mi történik körülötte, és azt is, hogy a közgyűlési terem szónoki pódiumáról elhangzó bírálat és hangoskodás nyomtalanul foszlik szét, mert nem kísérte szervezett megmozdulás.

A politikai szövetségesek városházi tevékenysége legtöbbször személyi kérdésekre sekélyesedett, s amikor rájöttek, hogy a reakció ellen nem teremtettek társadalmi téren elég ellenállást, már későn volt a föleszmélés. A liberálisokat elsöpörte a különböző keresztelkkel terrorizáló demagóg korszellem, a demokrata kispolgárság pedig meggyávultan, kisebb-nagyobb mértékben behódolt a küszöbökre már rálépett fasizmusnak. A szociáldemokrata községpolitikuskok egyedül maradtak. Még könnyebb volt teljesen kiszorítani őket a városvezetés irányításából.

A HÁBORÚS ÉVEK kétszeres megpróbáltatást hoztak. Viselni kellett a „keresztény” többség fasizmussal egygyévált uralmát, a préposti reverendában ágáló fasiszta plébános politikai öklendezéseit, aki már nemcsak arra volt büszke, hogy egyszerre három templom építésén is dolgoztak a kőművesek Pesterzsébeten, hanem gőgjében a saját képmását festette meg a templom freskójára, és habzó szájjal keveselte a nyilasok — „tisztoztatás” ürügyével végzett — öldökléseit. Templomok épültek, de ha valakit kórházba kellett vinni, a fővárosba száguldott vele a mentőautó, mert Pesterzsébeten nem volt kórház. Viszont egy többemeletes zálogház soron kívül tető alá került. Talán ezt szánták a nyomorúság és a betegségek gyógyítására?

Az erzsébeti proletárokra a fasizálódó államvezetés pokla mellett a háborús megpróbáltatások rémsége is rászakadt, az angol—amerikai bombázások esztelensége. Hadicélok helyett lakóterületeket verettek széjjel, földdel egyenlővé. A lakosság súlyos veszteségeket szenvedett a bombatámadások következtében, és ma már értjük, hogy az angol-amerikaiak szemében már akkor is nagyobb ellenség volt az osztálytudatos proletariátus, mint az ellenük fegyvert és lőszert gyártató fasiszták . . .

A nyilas mozgalom rövid életű volt Pesterzsébeten is. Elsősorban a lumpeneket vallhatták híveiknek, meg a prépost úr búvkörében meghibbant sülvényeket. A munkásság józanabb része, akik már régebben kiábrándultak a peyerekből és szeligimrékből, és már őszintén hittek az illegálisan is hitet, bizakodást árasztó kommunista társaiknak, egyre erőteljesebb szervezkedéssel készülődtek a keletről és délről közeledő Vörös Hadsereg boldog fogadására, a faszimustól való fölszabadítotttság első napjainak tennivalóira . . .

A TÖBB MINT KÉT ÉVTIZEDES liberáldemokratizmus a város fejlesztésében csak egy fertőtlenítő intézetig, önkéntes mentőegyesületig, primitív járványkórházig, vásárcsarnokig és vágóhídig jutott el. Egy-két utcát is kiköveztek; elsőnek azt, amelyiken a polgármester úr sétálni szeretett.

Eladták a Kende-dombot, melynek omló, csillékke hányt homokját pöfögő mozdonyocskák cipelték át Kispestre, hogy egy alkalmi téglagyárban meszes téglává sajtolják, és házakká sorakozzzék a Wekerle-telep építésének befejezéséhez, míg Pesterzsébeten továbbra is a vályog maradt a leghasználtabb építőanyag.

A Kende-domb helyén épült a vásárcsarnok és piactér, mint első nagyszabású vívmánya a rendezett tanácsú megyei városnak. Az esperes úr külön meglepődésére is, mert nem hallatszott be a templomba többé a soroksári, bugyi- és alsónémedi őstermelők vásári lármája, és lovaik türelmetlen nyihogása.

„Óriási eredmény” volt a vásárcsarnok, de hogy a régi piactér helyén a munkanélküliek ezrének mérték ingyen nyomor-ebédet a „Mi Konyhánk”-ban, és havi 30 pengős szellemi inségmunkások, tisztviselők koldultak a közhivatalokban, nem zavarta az urak édes álmát, nem apasztotta a zsebüket sem.

A már félszázezer lakost túlhaladó városnak nem volt komolyabban vehető vízvezetéke és csatornája. Voltak városrészek, ahonnan órahosszat is gyalogoltak vödrökkel ivóvízért a határszélen levő pesti közkutakhoz. De milyen vizet ittak azok, akik pl. „dühöngő”-n laktak, vagy akik az ügyvéd úr szemét-telkein kényszerültek kutat fúrni? A telek kicsisége miatt sokszor még a legminimálisabb távolságot sem lehetett betartani a kutak és pöcegödrök között.

A rendezett tanácsú megyei város persze hogy hozzáfogott a vízvezeték- és csatornaépítéshez, de olyan szűk átmérfőjű csövekkel és csatornákkal — a felszabadulás után derült ki —, hogy a hálózat további kiterjesztéséhez új főcsöveket és csatornákat kell lefektetni.

A több mint kétezer holdnyi területű Pesterzsébeten az úri gondoskodás csak 17 közkutat állított föl. Körülbelül négyezer lakosra jutott egy közkút. A statisztika szerint a lakosság 50%-ának volt csak egészséges ivóvíze, s ezt nevezték ők egészséges ivóvízzel való ellátásnak!

A felszabadulás tizenöt éve alatt a vízvezeték-hálózat kilométer hossza megkétszereződött, a hálózat olyan okos kiterjesztésével, hogy a távolibb városrészek is röviden elérhető közkutakhoz jutottak. A felszabadulás óta több mint száz új közkutat állítottak föl. A csatorna-hálózat hossza megháromszorozódott a régivel szemben.

Sem a vízvezeték-, sem a csatornahálózat hossza nem kielégítő még, de ha összevetjük a népi tanács sokcélú gondoskodásainak ezt az eredményét is a régi városvezetés eredményeivel, a néphatalom meggyőző fölényét még a legelvakultabb ellenség sem tudja vitatni. A tényeket nem lehet eltagadni!

A KOMMUNISTÁK KEZDTÉK meg a fasizmus és a háború iszonyatától elfásult lakosság új életének megszervezését. A Gubacsi úti gyárnegyednél még folytak a harcok, a csapkodó lövedékektől még életveszélyes volt az utcai közlékezés, de az egykori Leninváros fölszabadult népe már munkához látott. A megtépázott, megalázott, kifosztott és becsapott polgárság és értelmiség most látta igazolva a házfalak és kerítések oly üldözött feliratait, és odaállt a kommunisták mellé.

Nem volt víz, nem volt közvilágítás, nem volt kenyér, de volt kommunista lendület, és óriási erőfeszítések közben tápázkodott a város. Pesterzsébet különböző részei: Pacsirta-telep és Kossuthfalva, Szabó-telep és a belváros még jobban egygyé vált akarathoz és szándékhoz, hogy a munkások és kisemberek városa valóban azok legyenek, akik lakják, akik építették s akiknek súlyos adóiból az urak kezén oly bűnös pazarlás folyt évtizedeken keresztül.

A legelső hónapok tennivalói, az élet megindítása, a romok eltakarítása, a közigazgatás megszervezése, az élelmezés és egészségügy problémái háttérbe szorítottak még minden hatalmi kérdést. Az első, orvos-polgármester lobogó humánuma, példátlan munkaereje megszégyenítette a pártpolitikai vetélkedések kicsinyeskedő bújtotatóit. A két munkáspárt közös erővel vállalta az első pillanatokban még népszerűtlen intézkedésekért a felelősséget; a lakosság érdekeiért folyó munkából mindenkinek jutott; nem volt és nem lehetett kivétel...

A városban rekedt fasiszták és bújkáló nyilasok összeszedése közös érdek volt. Nemcsak a romok, de a politikai szemét tisztogatását is egyetértésben végezték. Volt mit takarítani. A fasizmus szociálpolitikai demagógiája, bár elenyésző mértékben, némileg rokonszenvre talált az évekig legnagyobb anyagi és jogi kisémmizettségben vergődő munkásoknál is. Azért nem lehetett egyenlőségi jelet tenni az ilyen megtévesztett emberek és az elvetemülten gyűlölködő és vérengző ún. „pártszolgálatos” nyilas testvérek közé. A proletár város politikai tájékozódásának és eszmélkedésének legszebb jele, hogy a főváros peremén itt alakult meg legelőször a Magyar—Szovjet Baráti Társaság csoportja.

S amíg javultak az életfeltételek, villany és víz lett, és megindultak a gyárak és üzemek, éledezett és bontakozott a kereskedelem, helyreállt a közlekedés, erősödött a közbiztonság — fölütötte fejét a hatalmi villongás. A szociáldemokrata jobboldal többségi egyeduralomra törekedett; régi községpolitikai módszereik kísértettek vissza; a pártok koalícióján belül taktikáztak; és csak a vak és süket nem vette észre, hogy minden ténykedésük és állásfoglalásuk a kommunisták befolyásának közömbösítésére irányult.

De hiába volt minden erőlködésük. A kommunisták lendületét csak lassítani tudták, de megbénítani nem! Hiába szabotálták el a közgyűlés lelkesedése közben megszavazott kommunista javaslatok és követelések végrehajtását — sokszor megdöbbenő indolenciával és árulással határcs mulasztással — a kommunisták és a föleszmélt becsületes szociáldemokrata dolgozók ereje Pesterzsébeten is győzött, és a peyerista helytartókat félresöpörte az útból...

A fölszabadulást közvetlenül követő két-három év tényeihez ez is hozzátartozik. Fájdalmas emlékek, de enyhíti az erszébeti proletárok hagyományos

józsága és minden intrika ellenére is kialakuló egysége. Kommunista polgármester került a város élére, és tulajdonképpen most indult meg az a tempójú és méretű építőmunka, amely méltó a munkásosztály öntudatához, igényéhez és politikai szándékaihoz.

Még hatványozottabbá vált ez az építőmunka a Tanács megalakulása után, amely egyben azt is jelentette, hogy Pesterzsébet, Soroksárral együtt, XX. kerületként a főváros szerves része lett; nem periféria, nem kültelek a szavak lebecsülő értelmében, hanem a Magyar Népköztársaságot megteremtő forradalmi hagyományoknak egyik letéteményes fővárosi kerülete, amely küzdelmes kialakulásával és múltját jellemző harcaival hűen példázza mindig a magyar munkásosztály kitartó erejét.

AKI MA VÉGIGMEGY Pesterzsébet utcáin és egy-egy pillanatra fölidézi a múltat, de legfőképpen 1945 januárjának Pesterzsébetét, alig hihet szemének. Mintha kicserélték volna a várost. Szüntelenül folyik az utcák rendezése. A kocsikat és autókat a tengelyig marasztaló sár és homok helyett szilárd burkolatú utcák fogadják. Fogynak a nyers földutak, fölváltja őket a zuzalék-kővel való burkolás.

A legfontosabb közforgalmi utak már mind kövezettek. Már nem kell kiasni a megsüllyedt kocsikat vagy két-háromszoros erővel vontatni a terhet. A lakosság közreműködése is szembetűnő az utcák rendben és tisztán tartásában. A szocialista nevelés és igényesség, a közösségi gondolkodás nem tűri a rendetlen, szemetes járdákat sem.

A kővel szegélyezett járdák mentén egyre több a fa. Felejthetetlen érdeme az ifjúságnak, a KISZ-nek és Úttörőknek, a faültetési akciókban való vezérekedés. Néha túlszengék még a kiültetett facsemeték, azonban a lakosság gondoskodása féltőn vigyáz rájuk. Néhány év múlva még imponálóbb lesz Pesterzsébet kertváros jellege, de már ma is, repülőgépről látva, inkább tűnik utakkal és házakkal díszített óriási erdőnek, mint közel százezres városrésznek.

Eddig 12 ezer négyzetméter gyalogjárdát aszfaltoztak. A fölszabadulás előtt alig egy-két utca dicsekedhetett e ranggal. Bár a közeli évek terveiben a járdák aszfaltozása is nagymértékben szerepel, de még nem a szükségletek arányában. Fontosabb tennivalók is vannak. A lakosság nem türelmetlen. Józanul fölmérte már régen a kerület helyzetét. A tanácstagok révén teljes figyelemmel részt vesz a közös gondok megoldásában és az összesség érdekeit nézi, amikor a közérdekű beruházások fontossági sorrendjét kell kialakítani.

Terekben és parkokban a jövőben sem lehet dúskálódni. A fölszabadulás előtti tervszerűtlenség bűnös mulasztásait csak súlyos áldozatok árán pótolhatnák. A tanács minden lehetőséget megragad, hogy a jobbára véletlennek köszönhető nagyobb térségeket parkírozza. A külsőbb részek egykori sivatagai és (ezt se hallgassuk el!) szemétlerakó helyein fásított, füvesített parkok és gyermekjátzóterek örvendeztetik a járókelőket. Nagyon fiatal még minden park; érthető. A zsendülő bokrok és lombosodó fák néhány év múlva még jobban elfeledtetik az egykori sivárságot.

Nem vizsgálatként vagy mentegetőzésként, de mégis említeni kell, hogy Pesterzsébet nem többemeletes lakóházak zsúfolt „köröngetege”, hanem kertváros. A parkok és terek inkább városszépészeti szempontból hiányoznak...

Pesterzsébetnek már nincsenek nyomort árasztó „periférikus” negyedei. A minőségi kiegyenlítődés megnyugtató. A hajdani Juta-dombnak csak helye maradt, hogy esetleg nagyobb szabású építkezésekre nyújtson lehetőséget. A meg-

rendítő viszonyairól hírhedt Hangya-telepet is kulturált külsejű, egészséges városnegyeddé segítette és fejlesztette a munkásosztály hatalma.

Csak korabeli fölvételek őrzik a földbe süllyesztett, rossz bádoglepökből, deszka- és redőnyhulladékokból, kátrányos papírból eszkábált irtózatossal kalyibák képét, de rendőri és közegészségügyi jelentések garmadája is emlékeztet rá...

A Juta-domb homokjából téglá és malter lett. Ki tudja, hány fővárosi ház javítása és építése őrzi e tragikus múltú, szétlapátolt, szerteszállított homokdombot? És vajon hol és hányan élnek még azok közül, akiket a nyomoruk hajtott a Juta-domb homokjába lakni, s akiknek feje fölül hivatalos erőszakkal verték szét a szívrendítő védelmet? Nemhogy új lakásokat, de még az akkor „divatos” szükséglakásokat sem építettek számukra, nem, csak utolsó menekültektől fosztották meg őket.

Valószínűtlenül hangzik, de a fölszabadulás előtti Pesterzsébet kb. 250—260 utcájából 60 utcában még egyáltalán nem volt közvilágítás. S ahol volt is, ne lámpasorokra gondoljunk. Túlzás lenne. Csak az utcakereszteszek egy-egy árválkodó villanygője minősült „közvilágítás”-nak. Mindez Budapest közvetlen szomszédságában, egy megyei városban! Vaksötét utcák sarában, latyakjában gázolt ősztől-tavaszig a pesterzsébeti proletár. Ez sem okozott a városi uraknak álmatlanságot — az adóvégrehajtók nappal jártak...

Hogy ma nincsenek sötét utcák, nincs botorkálás sárban, és nincs közbiztonsági probléma, már természetes. De, hogy milyen anyagi áldozatokba került csak a közvilágítás kiterjesztése is, erre azok gondoljanak elsősorban, akik az ellenforradalmi kísérlet során szocialista rendszerünket akarták szétzúzni, hogy helyébe visszaállítsák a gyárosok, földbirtokosok és arisztokraták kizsákmányoló uralmát.

A HÁBORÚS BOMBÁZÁSOK okozta károkat tekintve Pesterzsébet az ötödik volt az országban. Ha valaki elkészítené a bombázások térképét, újabb megdöbbentő adalékkal egészíthetné ki az angolszászok munkások elleni esztelen dühét és gyűlöletét. Hol volt például a Szigligeti utca vagy Lázár utca közelében háborús célpont? Vagy a Munkásotthon, a polgári leányiskola vagy a Kossuth Lajos utca táján?

A város 107 tanterme közül 99 megrongálódott és részben elpusztult. Egyéb²ként is katasztrófálisan rossz volt az iskolák elosztódása a város területén. A külsőbb városrészekből kilométereket kellett gyalogolniuk a tanulóknak.

A fölszabadulás óta a gépipari technikummal együtt hat új iskola épült Pesterzsébeten. A külső részekben négy, beleértve a Gubacsi hídfőnél kialakított új városnegyed iskoláját is. Új, 12 tantermes iskola díszíti a Kende-domb helyén épült tíz darab egy- és kétemeletes társas-lakóházak közterét, illetve parkját. Teljesen kiegészítették a lebombázott Kossuth Lajos utcai iskolát. Áthelyezték és kibővítették a leánygimnáziumot; tanulóinak száma az elmúlt 15 év alatt megtízszereződött, ami egyik nagyszerű példája a női egyenjogúság szocialista értelmezése gyakorlatának. A lakosság társadalmi munkájával új tantermeket építettek két iskolában. A múlttal szemben közel 100%-os a tantermek számának növelése. Mindez tulajdonképpen tíz év alatt, hisz a fölszabadulás első éveit a háborús rongálódások helyreállítása foglalta le.

Ugyancsak a múlttal szemben megkétszereződött a tanulóifjúság száma, aminek nemcsak a születések szaporodása az oka, hanem az általános iskolai közoktatás teljes ingyenessége, a lakosság életszínvonalának emelkedése és a

művelődési igény örvendetes fokozódása. Tíz-tizenkét éves gyermekeket ma nem kényszerít a családi nyomorúság pénzkeresésre; szocialista államunk gondskodása külön is segítséget nyújt ifjúságunknak a tanulásra.

A Kossuth Lajos fiúgimnázium tanulóinak többsége a munkásság gyermekeiből tevődik össze; ez a középiskola sem a polgári társadalmi rétegek kiváltsága többé. Az új, nagyobb gimnázium tervei már elkészültek, a legközelebbi években Pesterzsébet ismét gazdagodik egy szép épülettel.

Az iskolai nevelők száma jóval több, mint kétszerese a főlzabadulás előtti-nek. A múlt bűnéül róhatjuk föl még az évekig tartó két-turnusos általánosiskolai oktatást. Még mindig kevés a tanterem, még mindig zsúfoltak az osztályok. Az iskolai nevelők emberfölötti munkát végeznek . . .

A műhely-oktatást az 1960—61-es tanévben már 13 általános iskolában vezették be, míg a rendkívüli zenei oktatás 12 általános iskolában folyik 650 tanulóval. A hegedű, zongora, cselló, harmonika, réz- és fafuvola a zenetanfolyamok legkedveltebb hangszerei.

Az óvodák számának emelkedése még fokozottabb mérvű: 34 óvoda (beleértve az üzemeket is) támogatja a szülők nyugodt munkáját. A főlzabadulás előtti viszonyokhoz mérten ma háromszorta több óvoda van, és ilyen arányban emelkedett a gondozott kicsinyek száma is. A velük való nevelői foglalkozás minőségének javulását pedig az óvónők számának ötszörösére emelkedése bizonyítja!

Idetartozik még az Ady Endre utcai diákotthon létesítése, és a dolgozók esti tanításának adatai is. 1948 óta rendszeresen folyik, évről évre emelkedő létszámmal. 1960-ban 8 csoportban 220 fő részesül gimnáziumi oktatásban; a hiányzó általános iskolai végzettségüket pótolandó, 19 osztályban több mint negyszázan tanulnak.

A számok mögött a múlt rendszer közoktatása, szociális viszonya és úri társadalma sötétedik. A munkásság gyermekeinek még az sem adatott meg, hogy a hatosztályos elemi iskolát elvégezhessék, nem szólvá a középiskolákba jutás anyagi nehézségeiről, a munkásgyermekeket megszégyenítő eltanácsolásokról, a velük szemben érvényesülő osztályfelfogultságról. Mindez már a múlté, de álljon itt újra figyelmeztetőül azok számára, akik hajlamosak lebecsülni a szocialista jelent, s akik még mindig nem elég tájékozottak párhuzamot vonni régi és új életünk között.

EGÉSZ ORSZÁGUNKRA JELLEMZŐ a lakásépítkezések hatalmas tempója és aránya. Szocialista államunk egyik legfőbb gondja, hogy legalább megközelítőleg kielégíthessük a lakosság számszerű növekedéséből és igényeinek emelkedéséből okszerűen keletkező lakásszükségletet.

Még inkább sürgetővé vált ez a feladat Pesterzsébeten. A perem-kerületek között talán itt legkínzóbb a lakásprobléma. A háborús pusztítások helyreállítása, a város közszolgáltatásokban, oktatási és közegészségügyi intézményekben való súlyos elmaradottsága miatt csak a legutóbbi években kerülhetett sor tervszerű lakásépítkezésekre. De az indulás annál biztatóbb a jövőre nézve.

Legjelentősebbnek a Kende-domb helyén és a Gubacsi hídfő mellé épített házcsoportokat kell tekintenünk. Egyszerűségükben is frissek és célszerűek. A tágas téréközők egyaránt biztosítják a levegősséget és bőséges napfényt, és izléses park létesítésére is lehetőség nyílt. Az egy-, két- és háromszobás komfortos lakások híven tükrözik lakásépítésünk rugalmasságát, a lakók életkörülményeinek, igényeinek számításba vételét.

Mindkét házcsoport emeli a kerület külső tetszetősségének színvonalát. Az első, igazán városhoz méltó házak. A Kende-domb helyén épült házakkal végre eltűnt a Csarnok tér közvetlen szomszédságában lévő homokos, gödrös pusztaság s egyben a kerület közepét csúfító üresség. A Gubacsi hídfőnél kialakult új városnegyed inkább kezdetnek tekinthető. Néhány év múlva a közelében még működő téglagyár anyagihiány miatt lebontásra kerül s helyét folytatólagosan, az új negyed kiterjesztése foglalja el. A téglagyári tó eltöltésével tervezett hatalmas parkkal együtt új városképet teremt a Kis-Duna erzsébeti partján.

A Bácska téren épült új épületek is jól illeszkednek a környező kertes családi házak közé. Mértéktartó modernségük, hatalmas ablakaik külön látványosság. A házak környékének parkírozása jóleső díszje ennek a városrésznek.

A külső Török Flóris utca mentén földszintes, külön-külön kertes, úgynevezett ikerházak épültek. A 250 új lakás nagyszerű ízelítőt ad építészeti és utca-kialakítási szempontból, milyenek kell lennie a korszerű kertvárosnak.

A Kossuth Lajos és Kende Kanut utca sarkára tervezett három szövetkezeti társas lakóház már teljesen elkészült. Az Attila utca sarkán nemrég kezdtek meg egy háromemeletes társas lakóház építési munkálatait, állami beruhásból. Ezek az épületek már a belső városrész tervpályázattal megoldott rendezésének figyelembe vételével épültek, mint ahogy a Tanácsház környéke és a Kossuth Lajos utca járdáját keskenyítő öreg házainak lebontása is e nagyvonalú városrendezésnek kezdetét jelenti.

A bombázások következtében elpusztult lakások újjáépítésével együtt több mint 1500 komfortos lakás épült eddig Pesterzsébeten. Őszintén mondva, az igényekhez mérten, nem sok. Ám ha figyelembe vesszük, mi mindent kellett a kerületben helyrehozni, a múlt felelőtlen mulasztásaiból sürgősen pótolni, s mindezt összevetjük az anyagi teherbíró képességgel, nyugodtan hősöknek nevezhetjük a tanács tagjait és tisztviselőit.

SZOCIOGRÁFUSOK HÁLÁS FELADATA kielemezni annak pontos okát, hogy Budapest peremvárosai közül a gyáripari fejlődés miatt Pesterzsébeten volt viszonylag a legkisebb, noha a gyáripari, üzemi munkásság az elmúlt fél-évszázad alatt Pesterzsébeten telepedett le legnagyobb arányban. A lakosság rohamos növekedése pl. Kispestre is jellemző; ott azonban a vasutasok, postások és egyéb közalkalmazottak tették ki inkább a növekedést. Ennek ellenére Kispesten mégis nagyobb számban keletkeztek gyárak, és a foglalkoztatott munkások létszámát tekintve is nagyobb gyárak és üzemek fejlődtek ki, mint Pesterzsébeten.

Igaz, hogy a délpesti: Soroksári úti és Gubacsi úti gyárak és vállalatok, köztük a vágóhidak, a Gázgyár, a Hungária Vegyiművek, a Melocco cementárugyár, a Fegyvergyár, a Hazai Fésűsfonó stb. munkásainak igen nagy hányada erzsébetiekből tevődött ki, mintahogy Csepelre, Kispestre és Kőbányára — de Budapest se maradjon ki — minden reggel valóságos népvándorlás indult meg.

Ezen a sajátos helyzeten a főlzabadulás óta sem történt nagyobb változás. Hisz a háború során néhány üzem elpusztult, vagy annyira megrongálódott, hogy nem eredeti kapacitásuknak megfelelően állították őket helyre. A háborús célokra termelő egyes üzemszkegek leállítása vagy más célokra való átállítása sem a gyáripari növekedést, mint inkább a gyártott termékek változását jelentette. Az államosítást követő profilírozás következtében létesített más profilú új üzemek is inkább a régit pótolták s ezek is csak termékeikkel voltak újak és nem annyira a lakosság helyi foglalkoztatottságában okoztak arány-alakulásokat.

Pesterzsébeten nem fejlődtek föl nagy gyárak. Ezer munkásnál többet foglalkoztató gyára csak egy van. Körülbelül 40—45 nagyobb-kisebb gyára, üzeme, vállalata, intézménye több mint 7 ezer dolgozót foglalkoztat. Ha mindehhez számításba vesszük a közigazgatás, oktatás, egészségügyi intézmények, a 11 kisipari szövetkezet dolgozóit, valamint a több mint nyolcszáz önálló kisiparos, a száznál alig több kiskereskedő számát, a helyi munkahelyeknek a lakosság dolgozó rétegéhez való arányításából az derül ki, hogy Pesterzsébet munkavállalóinak több mint 75—80%-a a kerületen kívül dolgozik, mert hozzávetőlegesen csak 6—8 ezer főre becsülik a helyileg foglalkoztatottak számát. A téves következtetések elkerülése céljából hangsúlyozni kell, hogy a főváros más kerületeiből viszont több ezren Pesterzsébeten dolgoznak.

Ez a mindenkit elgondolkoztató helyzet, a reggeli-esti ki és be dolgozó-áramlás Pesterzsébeten nemcsak bonyolult közlekedési problémákat okoz, hanem társadalmi, népművelési, kulturális, kereskedelmi stb. szempontból is bizonyos mértékben torzítja a lakosság összlétszámából logikusan következtethető igények és szükségletek reális adatait, statisztikáját . . .

Nem lehet vitás, hogy több erzsébeti vásárol, szórakozik vagy művelődik a kerületen kívül, mint ahány más kerületi teszi azt Pesterzsébeten. Vagyis az itt kialakuló statisztikai adatok csak a kerületben végbemenő folyamatokat és változásokat tükrözik és nem annyira az itt élő lakosság fogyasztásának vagy igénybevevő készségének jelzői lehetnek.

Országos szempontból mindez nem okozhat semmiféle zavaró eltolódást, a nagy számok törvénye globálisan mindig helyes, csak a kerület tisztán hí képeinek adatai tekintetében kelt, érthetően, kételyt és bizonytalanságot. A föl-szabadulás előtti erzsébeti viszonyok statisztikai számaival összevetve a tizenöt év fejlődéséből következett statisztikai számokat, hatalmas és lenyűgöző plusz mutatkozik a szocialista társadalmi rend uralmának javára. De éppen a számokban mutatkozó nagyarányú változás sejteti, hogy a fejlődés grafikonjában még nagyobb lenne az adatok számszerű értéke, ha az erzsébetiek életében, életszínvonalában alakulásában, és szellemi igényei teljesítését szolgáló növekedésekben bekövetkezett változásokat is mind pontosan regisztrálni lehetne.

A pesterzsébeti gyárak és üzemek részletesebb felsorolása és ismertetése nem célja ennek a tájékoztató tanulmány-vázlatnak. Termelési profiljuk tekintetében a vasipari és textilipari üzemek vannak többségben, de jelentős a vegyipar körébe tartozó üzemek aránya is.

A tervszerű szocialista termelés szempontjából az 1959. évi adatok alapján a vasipari üzemek vitték el a pálmát eredményeikkel. Termelési értéküket 10,7%-kal, termelékenységet 8,8%-kal növelték, míg az önköltségüket 4,1%-kal sikerült lefaragniok az előző évvel szemben. A textilipari üzemek termelési értéke 8,7%-kal, termelékenységek 7,9%-kal emelkedett, ugyanakkor az önköltséget 2,7%-kal szorították le. A többi üzemek jó munkáját is meggyőzően érzékelteti termelékenységek 8,4%-os növekedése.

E népgazdasági hasznosságukat mutató eredmények mögött természetesen minden gyárban és üzemben száz és száz bizonyíték hirdeti az elmúlt 15 évi fejlődésnek más jellegű, szociálpolitikai beruházásait. A termelés korszerűsítésének műszaki és technikai újításai, a munkásság egészségvédelmét szolgáló vívmányok, a szakmai, művelődési, szórakozási és sportolási lehetőségek fejlesztése mind-mind hozzátartozik a szocialista gondoskodás győzelméhez. Pesterzsébet gyárainak és üzemeinek termelési és szociálpolitikai fejlődését mutató eredményei az országos eredmények java színvonalához tartoznak.

KÜLÖN ELISMERÉST ÉRDEMEL Pesterzsébet a közegészség javítása és védelme érdekében kifejlesztett munkájáért, új intézményeiért. A szocialista gondoskodás „a dolgozó emberért” gyönyörű tettekben fejeződik ki. Az eddig elért eredmények természetesen nem jelenthetik a csúcsot, de a múlttal összevetve, a közegészségügy terén is kiderül, milyen hányavetin, gyalázatosan törődtek Horthyék uralma alatt a dolgozó néposztályokkal, hisz néhány év szocialista figyelme, áldozatkészsége máris jelentős változásokat eredményezett.

A tbc. pusztítása és a csecsemőhalandóság statisztikájában Pesterzsébet a múltban „az első” között szerepelt. Minden 100 tüdőbeteg közül 26 meghalt a rendszeres gyógykezelés és szociális ellátottság hiányában. A járványos betegségek elterjedésében sem volt sosem kielégítő a hivatalos közegészségügyi védekezés. A fertőző nyavalyák pusztítását tükröző statisztikákban is az első között volt Pesterzsébet. Ez a szomorú „dicsőség” azonban már a múlté.

Építettek ugyan Tüdőgondozó Intézetet, de a leglelküimeretesebb tevékenysége ellenére is csöpp volt a tengerben, mert a lakosság nyomorú: ágos szociális helyzete, a köztisztasági intézmények majdnem teljes hiánya és primitív volta, a lakásviszonyok, az utcák elhanyagoltsága (por és sár) megállíthatatlanul táplálta és segítette a fertőződést, a népbetegségek terjedését.

A tüdőbaj megfékezésének, illetve megszüntetésének harcát szinte teljesen előlről kellett kezdeni, mert a Tüdőgondozó Intézetet is rommá zúzta a bombázás. A hajdani polgármester úr lakását alakították át új Tüdőgondozó Intézeté.

A Virág Benedek utcában 100-nál több ágyas gyermek-tüdőkórházat építettek, és ahol a főlzabradulás előtt a dolgozó népet elnyomó pribék-szolgákat képezték ki módszeresen, a csendőrlaktanya és csendőrkiképző céljaira egykor elrabolt Vas Gereben utcai volt iskolát pedig 87 ágyas csecsemő- és gyermek-kórházzá alakították át.

A főlzabradulás előtt csak két anya- és csecsemővédő intézet volt, 11 védőnővel, de szakorvosok nélkül. Ma három anya- és csecsemővédő intézet működik 21 védőnővel és 8 körzeti gyermek-szakorvossal. Könnyen úgy tűnhet, hogy az egy új anya- és csecsemővédő intézet elég sovány ok a fejlődés mérvének bizonyítására. Ezért kell ismételten hivatkozni a főlzabradulás után létesült két gyermek-kórházra, valamint a régebbi szülőtthonnak nőgyógyászattal való kibővítésére, hogy teljes egészében érzékelhető legyen az anya- és csecsemővédelem fejlesztése Pesterzsébeten.

De ide kell még sorolni az anyatej-gyűjtő állomás megszervezését, valamint öt új, korszerű, és három szükség-bölcsőde létesítését, és az üzemi bölcsődék működését. Az ideiglenes bölcsődék modernizálása tervszerűen folyik. Ebben az évben pl. csak erre a célra negyedmillió forint a beruházási összeg.

A csecsemőhalálozás és a tüdőbaj pusztítása a háború előttinek már majdnem negyedére csökkent. A diftéria főlzabradulás előtti átlaga pl. 200—250 volt. 1959-ben már tíz esetben sem fordult elő. A skarlát, hastífusz, májgyulladás, gyermekbénulás is már annyira csökkent mértékben üti föl a fejét, hogy elenyészőnek tűnik számuk a múlttal való összehasonlításkor. Ezek az eredmények önmagukban is fényesen bizonyítják a pesterzsébetiek jó munkáját. Pedig sorolhatjuk még további érdemeiket...

A főlzabradulás előtt embertelen körülmények között tudták csak a betegek fölkeresni a központi rendelőintézetet. Mindössze 9 körzeti orvos működött, akik lakásukon rendelték; érthető, ha sok beteget „tereltek” a központba. A köz-

lekedés megjavítása, elsősorban az autóbuszok járatása, jelentős mértékben megkönnyítette a betegeknek a szakorvosi rendelések igénybevételét.

A régi 4 szakrendelés helyett jelenleg 13 szakrendelés küzd a betegségek ellen, a legkorszerűbben felszerelt laboratóriummal, gépekkel, röntgennel támogatva.

A körzeti orvosok száma 9-ről 32-re növekedett, akik a kerület minden részében, könnyen és röviden elérhető, a legkényesebb igényeket is kielégítő berendezéssel felszerelt körzeti orvosi rendelőkben végzik a gyógyítás nehéz munkáját, képesített asszisztensnők közreműködésével.

A szakorvosi rendelőintézet éjjeli és ünnepi ügyeleti szolgálata, mely sürgős esetekben gépkocsival látogat a beteghez, a 4 üzemi orvosi, valamint az iskolaorvosi rendelők egészítik ki és segítik a körzeti orvosok áldozatkész munkáját.

Jelentős vívmánya a közegészség védelmének az önálló fogászati, fogtechnikai laboratórium létesítése is. Nem kell drága órákat utazásra pazarolni és hosszú heteket várni a szükséges fogászati készítményekre.

Ha mérlegeljük, hogy a fölszabadulás előtt a lakosságnak csak 31%-a volt egészségügyileg biztosítva, ma meg 95%-a már biztosított; hogy átlagosan ezer lakosra majdnem két orvos jut; hogy a régebbi, bizony kezdetleges és kicsinek bizonyuló Szülőotthont kibővítették és egyben nőgyógyászati kórházzá alakították át; hogy a Sós-Jódos Gyógyfürdőt fokozatosan átépítették és jelentősen kibővítették, és hogy nemsokára megkezdik egy 500 férőhelyes hatalmas kórház építését, Pesterzsébeten is büszkén hivatkozhatnak szocialista egészségvédelmünk egyszerű fejlődésére, a járványos és fertőző betegségek nagymérvű megfékezésére, illetve csökkentésére.

A közegészségügyi statisztikákban Pesterzsébet elért eredményeivel, pozitív értelemben szerepel már az első között.

SZEBBNÉL-SZEBB ÜZLETEK díszítik az utcákat és fokozzák az állami kereskedelem iránti bizalmat. A múlt magánkereskedelmével szemben a boltok higiénája, belső kiképzésük esztétikuma, mennyiségi és minőségi áruellátása talán soha nem remélt és hitt gyökeres változást, javulást jelent. Fokozatosan oszlik szét egy sajátos „tradíció”, amit az egykori pesterzsébeti magánkereskedelem fogyasztókat alábecsülő magatartása, ötlettelensége és kicsinyessége honosított meg.

A magánkereskedelem sosem próbálkozott a fővárosi kereskedelem színvonalán ellátni a lakosságot. Kétségtelen, hogy az erzsébeti fogyasztók egy főre eső vásárlási anyagi ereje meg sem közelítette a fővárosiakét, de a nélkülözhetetlen közszükségleti cikkek fogyasztásában még a legalacsonyabb életnivó mellett is hatalmas volt az áruforgalom, és még nagyobb lehetett volna, ha a kereskedelem többet ad a minőségi és esztétikai követelményekre. Az élelmiszer, a háztartási cikkek, a textil-rövidáru pl. Pesterzsébeten is mindenkor szükséglet volt, s ha a fogyasztók tetemes része mégis a fővárosban vásárolt, annak kizárólag a helyi kis- és nagykereskedelem túlzottan „szatócs” mentalitása volt az oka.

Az állami kereskedelem áruellátó tevékenységének demokratizmusa már fölöslegessé teszi a fővárosi üzletekben való vásárlást, hisz ugyanaz a minőségű áru kapható az erzsébeti üzletekben az egész országra érvényes megszabott áron, mint a Nagykörúton, Rákóczi úton vagy a Belvárosban. Persze, az évtizedek során kialakult szokás, mely nemzedékről nemzedékre öröklődött,

csak lassanként (de biztosan) szűnik; ezt bizonyítják az erzsébeti állami kereskedelem növekvő eredményei, az üzlethálózat igények-követelte bővítései.

A fejlődés jelenlegi mércéje még mindig messze alatta van a lakosság szám-zerűségéből adódó lehetőségeknek. Bár sok szép üzlet van már, de inkább kisvárosra emlékeztetnek. Sőt a többi perem-kerületekkel való összehasonlítás során sem lenne Pesterzsébet üzleteinek hálózata és színvonala az elsők sorában.

Talán az élelmiszer-boltok elosztódása, hálózata követi leghívebben a fogyasztók érdekeit, míg az egyéb árucikkek boltjai területileg túlságosan centralizáltan tömörítettek. A kerület külső részeire jobban ki kell terjeszteni az üzleti hálózatot. Kétségtelen, hogy akadálya lehet az ilyen szándéknak a megfelelő helyiségek hiánya is. A kertvárosi jelleg tervszerűtlen alakulása közben a magánkereskedelem nem igyekezett a város központjától távolabbi negyedekben üzletek nyitásával kísérletezni.

Az állami szektor közel négyszáz üzleten keresztül látja el Pesterzsébetet árucikkkel. Csak élelmiszer-üzlet 172 van: 45 hús- és zsír-, 76 fűszer- és csemege-, 26 tejtermék- és 19 zöldség- és gyümölcsüzlet, és 6 egyéb üzlet. A 1960. évi forgalmát 289,3 millió forintra irányozták elő; az év háromnegyedének forgalmi adatai alapján 108—110%-os lesz a tervteljesítés.

Vegyük mindehhez az állandó Vásárcsarnokot, a heti két-két napos 2 piacot, a közeli őstermelők és termelőszövetkezetek látogatott árusítóhelyét, valamint az 51, túlnyomó többségben zöldség és gyümölcs magánkiskereskedést, máris megnyugtató az élelmiszerrel való ellátás organizálása, de az élelmiszerfogyasztás értékére is következtetni lehet.

A más árucikkek üzleteinek megoszlása még sok kívánni valót hagy nyitva. A textil- és rövidárú, háztartási cikkek, papíráru boltja kevés még, amint az is alig hihető, a több mint 7 ezer kis háztulajdonost tekintve, hogy az egyetlen egy építőanyag kereskedés zavartalanul kielégítheti a szükségleteket.

Magánkiskereskedő nincs sok. A már említett 51 élelmiszer árusítóval együtt kb. 130—140, de ebben a számban benne vannak a trafikosok, újság-árusok, utcai árusok, tüzelőanyag kiskereskedők stb. is.

Nagyobb áruháza csak egy van még Pesterzsébetnek. Inkább minősíthető formális statisztikai adatnak, mint a szó valódi értelmében vett áruháznak. Aggodalomra azért nincs ok. A kerület központjának nagyszabású átrendezési tervei a nagyobb, szebb és korszerűbb üzletek kialakíthatásáról sem feledkeztek meg. Helyes is e törekvés, mert nincs értelme, hogy a lakosság a kerületen kívül szerezzék be szükségleteit.

KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI múltja alig van Pesterzsébetnek. A „miért?”-jét nem kell bővebben magyarázni. Mindig százszorta fontosabb volt a mindennapi falat kenyér problémája, mint az ember szellemi igényeinek, belső életének kielégítése. A tollasodó kispolgárságot csak javainak és társadalmi rangjuknak megvédése érdekelte. Kulturális törekvéseiknek csúcsát néhány dalkar alapítása jelzi csak. Az ösztönzést erre is a munkásság egyik legális harci fegyvere, az Általános Munkás Dalkör megszervezte elismert művészi sikere adta. Az 1930-as évek elején pl. hat együttes vetélkedett egymással, nem egyszer világnézeti színezettel, ami még mindig rokonszenvesebb volt, mintha más módszerekkel és más vívmányokon keresztül képviselték volna a város kulturális életét.

A dal és muzsika szabadabban lélegezhetett a proletárok akkor még komor és tilalomfákkal kerített világában, mint az emberi állásfoglalást és társadalmi

bírálatot egyértelműen kifejező irodalom és képzőművészet. A perc-politikát szolgáló szegényes helyi sajtó sosem lehetett istápolója a helyi tehetségeknek; a munkásság szeretetét és őszinte megbecsülését kiérdemelt tehetségek szárnyalóbb kibontakozásának meg a városvezetés urainak reakciós, nacionalista és kispolgári elfogultsága és közönye állta útját.

A különféle elnevezésű „kör”-öknek és „társaságok”-nak inkább önképző-köri jellege volt. Legtöbbször úri dilettánsok, jóhiszemű féltehetségek gyűjtői. S ha tagjaik között néha találkozunk a munkássághoz tartozó, annak törekvéseit, világát kifejező, és később valóban komoly írói és költői rangot szerzett nevekkel, inkább a véletlennek tudható, mint a személyük akkori tudatos megbecsülésének.

Pesterzsébetnek nem alakulhatott ki kulturális és művészeti múltja. Fejlődésének féktelen tempója, körülményei és rövid ideje, de legfőképp a mindenkori politikai és társadalmi megítélése nem is kedvezett az egészséges kulturális és művészeti kezdeményezéseknek. Ezért nincs látható, mérhető tradíciója.

A hivatalosnak tekinthető társadalmi élet felszíne alatt azonban mégsem volt kongó üresség. De nem az urak és kispolgárok érdeméből, nem! A szervezett munkásság otthonaiban minden üldöztetés és rendészeti nyomorgatás ellenére élt a kultúrának, művészeteknek vágya és tisztelete. Sosem látványosan, sosem hangosan, sosem oly szélesen (nem is engedték!), hogy ország-világ előtt hivatalosan jellemzője lehetett volna Pesterzsébetnek. Ami túlcsapott néha a munkásság politikai kényszerűségéből zárt körén, ezt elhallgattatták és eltagdták.

Ha valaki krónikásan összegyűjtené a pesterzsébeti munkásság önfenn-tartotta intézményeinek, szervezeteinek eseményeit, elámulna rendezvényeik sokaságán, tudományos és ismeretterjesztő, kulturális és művészeti előadásaiik hihetetlen gazdagságán, a legkülönbözőbb tanfolyamoknak a munkásság társadalmi, gazdasági és politikai erejét gyarapító célszerűségén.

Amíg a fejek fölött a reakció korbácsa suhogott, lent a mélyben forrt és érlelődött a munkásosztály harci elszántsága; még a legkeservesebb években sem tudták megakadályozni a munkásság fölszabadulására törő készülődéseit. S ehhez a készülődéshez, a társadalmi, gazdasági és politikai igazságtalanságok elleni harcához a kultúra és művészet mindenkor hatalmas segítséget adott. Sőt voltak idők, amikor csak a kultúra és művészet zászlai alatt nyerhettek a törekvései kifejezést.

A fölszabadulás bármily súlyos helyzetben találta is Pesterzsébetet, az újjáépítés fizikai és ideológiai első rohamában már ott volt a kultúra és művészet. Már szabadon szárnyalhatott a szó és gondolat, s még szabadabban a materializmus tudományos igazsági.

Megindító volt, milyen nagyszámú hallgatóság tisztelte meg a kulturális és műsoros irodalmi, művészeti előadásokat. Pesterzsébet szomjas volt a haladó, szabadságot és emberi humánusot hirdető kultúrára és művészetre. Félév múlva már irodalmi és kulturális szemlét jelentettek meg, de az infláció forgatagában csak négy számig bírta, majd a következő évben Kispest és Csepel kulturális értelmiségeinek bevonásával — koalíciós alapon összeállított szerkesztő bizottsággal — megindult a KÜLVÁROS, mely az első irodalmi és művészeti folyóirat volt hazánkban a fölszabadulás után. Ez is csak néhány számot érhetett meg, mert az életbeléptetett sajtójogi rendelet szabta helyzetben a három peremváros vezetősége, szinte érthetetlen közönyből, még a legminimálisabb erkölcsi és anyagi segítséggel is adós maradt.

A kulturális, népművelési ügyek intézése a proletárdiktatúra megerősödése, majd a tanácsai közigazgatás megteremtése után vált tulajdonképpen igazán tervszerűvé és rendszeressé. A párt irány mutatói a világnézeti nevelést tették a kulturális, népművelési feladatok közül az első helyre.

Pesterzsébet ezen a téren is példamutató munkát végzett. Eredményeinek 1959. évi adataiból nem nehéz a fejlődés fokozataira következtetni. A múlttal való összehasonlításra egyrészt megbízható régi adatok hányában, másrészt az ilyen szempontból számításba alig vehető tevékenység hiányában szinte nincsen lehetőség.

1959-ben több mint négyszáz népművelési előadást tartottak Pesterzsébeten. Az üzemek, tömegszervezetek és művelődési otthonok között pontosan egyharmad-egyharmad részben oszlott meg. Az előadások számának 24,7%-a természettudományi, 14%-a politikai és 10,7%-a társadalomtudományi, jellegű volt. Az előadások másik 50%-a a legkülönbözőbb tematikájú előadásokra oszlott meg (irodalmi, művészeti, szakmai stb.). Havonta több mint 30 előadás, 70—80 főnyi hallgatóság-átlaggal mindenkit meggyőzhet arról, mily erős a törekvés Pesterzsébet lakosságában a művelődés iránt, de arról is, hogy a régi rendszer mily mértékben fosztotta meg a dolgozó népet a műveltségi ismeretek megszerzésétől.

József Attila Szabadegyetemet szerveztek. A 214 főnyi hallgatóságnak csak 21%-a munkás még, ami viszont a további szervező munka irányát és fokozását határozza meg, de mutatja az értelmiségi foglalkozásuk továbbtanulási vágyát is, a marxista ismeretekre való komoly törekvést.

Ugyanezt a művelődési vágyat tükrözi a Szabó Ervin Könyvtár helyi fiókjának forgalma. 1959-ben a 85 163 kikölcsönzött könyvnek 24,7%-a volt ismeretterjesztő, természettudományos és ideológiai jellegű. A könyvtárnak közel 30 ezer kötetéből az ellenforradalom alatt kb. 8 ezer kötetet semmisített meg az ellenséges erők. Szorosan idetartoznak a Vasas Művelődési Ház 15 ezer kötetes könyvtárának 1959-es főbb adatai is. Rendszeres olvasóik száma 1336 fő; a kölcsönzés forgalma 49 356 kötet.

Számítsuk még az egyes üzemek és vállalatok könyvtárait is — összesen 29 — és a több mint 15 ezer kötetet: így, hozzávetőlegesen 50—55 ezer kötet könyv segíti az erzsébetiek művelődési vágyát és irodalom-szeretetét.

A művészeti tömegmozgalomban az ellenforradalom után a szocialista eszmeiség biztosítása és a giccse-elleni harc volt a jellemző. Pesterzsébeten 24 öntevékeny művészeti csoport működik. Műsoraiknak, programjuknak állandó figyelemmel kísérése nem könnyű. Igen sok tapintatra van szükség, hogy a vidámság és szórakoztatás címkéjét viselő művek közül ki lehessen hagyni az ízléstelent, értéktelent és tartalmatlant. A 11 színjátszó-, 2 báb-, 3 tánc- és 1 képzőművészeti csoport, valamint a 3 énekkar és 4 zenekar irányítása néha anyagi nehézségekbe is ütközik. Pl. a táncsoportok és zenekarok megfelelő művészeti oktatóval való megerősítése sokszor ezen múlik.

A kulturális népművelési munkának a művelődési otthonok és kultúrtermek a bázisai. Pesterzsébeten jelenleg három művelődési centrum működik: a Vasas Művelődési Ház, az Erkel Ferenc Művelődési Otthon és az Építők Művelődési Otthona. Földrajzilag elég közel egymáshoz, ami a gyakorlatban majdnem azt jelenti, hogy látogatóik zöme azonos területről tevődik össze, míg a külsőbb városrészek még nélkülözni kénytelenek a közeli művelődési otthonok szórakozást, tudást, művészi ízlést nemesítő, gazdagító tevékenységét, mint Pesterzsébet legdélibb része, és Pacsirta-telep és Szabó-telep. Üzemi kultúrterem 15 van.

Kiemelkedik a kulturális és népművelési centrumok közül a Vasas Művelődési Ház. Országos viszonylatban is a legelsőek közé tartozik. Eddigi munkájával, eredményeivel, a vezetés valóban határozott szocialista szellemével nagyszerű példát nyújt más, hasonló intézmények számára. Nemcsak Pesterzsébetnek, de az országnak is egyik büszkesége. Egyenes folytatója annak a mozgalmi és népnevelői munkának, mely hosszú évtizedeken keresztül a háború során szétbombázott Vasas Otthonban folyt, a szervezett munkásság erzsébeti fellegvárában, amelynek helyére a mai nagyszerű, modern stílusú épületet emelték. Azonban minden általánosítóan dicsérő szónál többet mondanak az 1959. évi működését érzékeltető számok:

A 122 előadásból 66 természettudományi és politikai jellegű volt; összesen 10 420 volt a hallgatók száma! A 21 szakkörnek 1184 tagja van. Huszonkétféle tanfolyamot tartottak 831 résztvevővel. 13 kiállítást rendeztek: összesen 11 400-an tekintették meg. A 71 műsoros rendezvény közül 37-en öntevékeny művészeti csoportok szerepeltek, összesen 52 140 főnyi hallgatóság előtt! 151 műsornélküli táncmulatságot rendeztek 96 700 résztvevővel.

S amit talán az elején kellett volna rögtön említeni: a Vasas Művelődési Ház gyermekfoglalkoztatásának sikerét és az ifjúság helyes erkölcsi és politikai nevelését öregbítő munkáját. 1959-ben 1560 gyermekkel foglalkoztak rendszeresen, akik előtt a 8 szakkörön kívül művészeti csoportokban és különböző tanfolyamokon szélesedik még a szocialista világnézet eszmeisége. 1959-ben csak a gyermekek számára 30 szórakoztató, műsoros előadást rendeztek; a hallgatóság 21 360 főnyi volt.

És végül, a Vasas Művelődési Ház működését talán legjobban érzékeltető summázás: 1959. évi rendezvényein és összejövetelein összesen 514 159-en vettek részt. Több mint félmillió látogató, havi 42 846 főnyi átlaggal! . . .

Az Erkel Ferenc Művelődési Otthon most van felfutóban. A közönség eddigi közömbösségének bizonyos mértékig az elavult berendezés is oka volt. A Tanács komoly összegű anyagi segítsége változtatott ezen. A berendezés minőségének javulása, a kényelmes klubszoba hétről hétre növeli a rendezvényeket látogató közönség számát, de ami a legörvendetesebb, ugyanakkor egyre kevesebb a hangoskodó, huligán-elem.

Az Építők Művelődési Otthona működésében is egyre jellemzőbb a tervszerűség. A Tanács anyagi támogatása, és másirányú figyelme is, nagymértékben segíti az Építőket.

Egyébként talán nem lesz érdektelen annak közlése, hogy a Tanács 1959-ben a kulturális intézmények támogatását célzó pénzügyi alapból egy és háromnegyed millió forintot fordított kulturális, népművelési célokra.

Még a mozikról néhány szót. Mint a művelődési otthonok, a mozik is közel vannak egymáshoz, bár közlekedésileg bárholnan könnyen elérhetők, mégis a centrális fekvésük magyarázhatja közepes látogatottságukat. A négy mozi 1959. évi össznézője 2 130 190 volt. Nem sok. Mintahogy nem kielégítő a mögötte szerénykedő statisztikai érvelés, a mozik látogatottságának évi átlagos 6%-nyi növekedése sem.

Fejezze be a kulturális, népművelési tájékoztatót a Pesterzsébeti Múzeum. A mindössze néhány éves intézmény kiállításainak eddig összesen 121 404 látogatója volt. Kevés? . . . Nem a látogatók száma a lényeg, hanem a múzeum alapítási céljai teljesítésének rendszeresebb támogatása. Egyelőre a társadalmi segítség gyarapítja inkább a leleteit. Pesterzsébet múltjának helytörténeti, néprajzi, történelmi és politikai-mozgalmi dokumentumainak gyűjtése még

esetleges. A látogatottságát a helytörténeti anyagok gyarapodása és propagálása emelné. Mégis, a múzeum birtokában lévő összegyűjtött anyag már önmagában is dicséri alapítóinak követésre méltó kezdeményezését.

NINCS MÉG NAGYVÁROSI jellege Pesterzsébetnek. Magán viseli a gyors növekedés nyomait, és főképp az egykori urak profit-harácsolásának és munkásele nyomásának sebeit. Néhány évtizedig nemcsak kertváros marad, hanem két termelőszövetkezete révén híd is lesz a mezőgazdasági és nagyvárosi életforma között. Utcái rendezésének befejezésével, a további fásítással, a közművek teljes kiépítésével külön üdítő színt, külön sajátosságot jelent továbbra is, de most már nem megtört mostohaként, hanem mint a főváros XX. kerülete.

Egyelőre csak a központját lehet nagyvárosibb színvonalra átrendezni. A Kossuth Lajos utca kiszélesítésével és ugyanakkor új házak építésével csak fokozatosan tűntethető el a közlekedést és forgalmat nehezítő egykori ös-zevissza építkezés. Ez a rendezési munka már megindult, tíz- és tízezrek szeretettel és támogatásával.

A múlthoz viszonyítva Pesterzsébet megújult, megszépült, fölfrissült. A szocialista jövő igényeihez mérten azonban még rengeteg a tennivaló, de a mi társadalmi rendünk optimizmust árasztó ereje senkiben sem hagy kétséget, hogy Budapestnek ez a része nemsokára teljesen levetkőzi a hajdani maradtalan nyomorúság és kitaszítottság itt-ott még kísértő és figyelmeztető maradványait. A területén zúgó-zakatóló gyárak és üzemek már mind a népé; a termelt javak évről évre növekvő nemzetgazdasági hasznából évről évre több jut Pesterzsébet további rendezésére, fejlesztésére. Minden lakója tudja, hogy a szocialista építés eredményeiből oly mértékben részesül, amily mértékben kiveszi részét az építés munkájából.

Ez a megingathatatlan hit viszi Pesterzsébet szorgalmas, öntudatos dolgozó népét a környező gyárakba és üzemekbe is. Kora reggeltől késő estig teltek a villamosok és autóbuszok. Munkába menők és munkából jövők sietnek, mert érzik és tudják, hogy a főváros pereme kötelező marad számukra, még inkább kötelező, amikor a szocialista tervszerűség fővárosi-kerületi rangra emelte az egykori „sötét” perifériát. Hogy ez a proletariátus hősi helytállása iránti hálának és tiszteletnek a kifejezése is egyben, mindenki előtt természetes. Pesterzsébet a Magyar Népköztársaság történetének maradandó fejezetei közé tartozik . . .

